

Spis treści

Wstęp do wydania polskiego (<i>Elżbieta Tarkowska</i>)	XIII
Od tłumaczki (<i>Anna Zadrożyńska</i>)	XLI

WPROWADZENIE

Przedmiot badań. Socjologia religii i teoria poznania	1
1. Główny cel książki: analiza religii najprostszej ze znanych w celu określenia elementarnych form życia religijnego. Dlaczego dzięki religii elementarnej łatwiej je uchwycić i wyjaśnić	1
2. Drugi cel badań: geneza podstawowych pojęć myślenia, czyli kategorii. Racje sądu, że wywodzą się one z religii, a zatem mają pochodzenie społeczne. Jak z tego punktu widzenia można przewidywać sposób odnowy teorii poznania	7

Księga pierwsza

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

I. Definicja zjawiska religijnego i religii	19
Przydatność wstępnej definicji religii; metoda postępowania prowadząca do tej definicji; dlaczego najpierw należy rozpatrzyć definicje potoczne	19
1. Religia definiowana przez nadprzyrodzoność i tajemniczość. Krytyka: pojęcie tajemnicy nie jest pojęciem pierwotnym	20
2. Definicja religii jako funkcji idei Boga, czyli bytu nadprzyrodzonego. Religie bez bogów. Obrzędy religii deistycznych niezawierających w ogóle idei bóstwa	24
3. Poszukiwanie definicji pozytywnej. Rozróżnienie wierzeń i obrzędów. Definicja wierzeń. Pierwsza charakterystyka: dwudzielny	

podział rzeczy na sacrum i profanum. Cechy dystynktywne tego podziału. Definicja obrzędów jako funkcji wierzeń. Definicja religii . .	29
4. Konieczność innej charakterystyki w celu oddzielenia magii od religii. Idea kościoła. Czy religie indywidualne wykluczają ideę kościoła . . .	34
II. Podstawowe koncepcje religii elementarnej	41
A. Animizm	41
Podział na animizm i naturalizm	41
1. Trzy tezy animizmu: (1) geneza idei duszy; (2) kształtowanie się idei ducha; (3) przekształcenie kultu duchów w kult natury	42
2. Krytyka pierwszej tezy. Rozróżnienie idei duszy i idei sobowtóra. Sny nie uzasadniają idei duszy	47
3. Krytyka drugiej tezy. Śmierć nie wyjaśnia przekształcenia duszy w ducha. Kult dusz zmarłych nie jest pierwotny	51
4. Krytyka trzeciej tezy. Instynkt antropomorficzny. Krytyka dokonana przez Spencera; wyjątki od reguły. Badanie faktów, które się uważa za dowody istnienia owego instynktu. Różnica między duszą i duchami natury. Antropomorfizm w religii nie jest pierwotny	54
5. Zakończenie: animizm sprowadza religię wyłącznie do pewnego systemu złudzeń	57
III. Podstawowe koncepcje religii elementarnej (ciąg dalszy)	61
B. Naturalizm	61
Historia teorii	61
1. Wykład naturalizmu Maxa Müllera	62
2. Jeżeli religia ma wyrażać siły natury, to skoro wyraża je w sposób błędny, nie wiadomo, dlaczego mogła się utrzymać. Rzekome rozróżnienie między religią i mitologią	67
3. Naturalizm nie wyjaśnia podziału rzeczy na sacrum i profanum	71
IV. Totemizm jako religia elementarna. Historyczny zarys problemu. Metoda rozważań	75
1. Krótka historia problemu totemizmu	76
2. Metodologiczne powody oparcia studium szczególnie na totemizmie australijskim. O miejscu faktów z terenu Ameryki	80

Księga druga

WIERZENIA PIERWOTNE

I. Właściwe wierzenia totemiczne	87
A. Totem jako nazwa i emblemat	87

1. Definicja klanu. Totem jako nazwa klanu. Czym jest to, co służy za totem. Sposoby zdobywania totemu. Totemy fratrii; totemy klas matrymonialnych	87
2. Totem jako emblemat. Wizerunki totემów wyryte lub wycięte na przedmiotach; tatuaże lub rysunki na ciele	97
3. Sakralny charakter emblematu totemicznego. Czuringa. Nurtunja. Waninga. Konwencyonalny charakter emblematów totemicznych ..	102
II. Właściwe wierzenia totemiczne (ciąg dalszy)	111
B. Zwierzę totemiczne i człowiek	111
1. Sakralny charakter zwierząt totemicznych. Zakaz ich jedzenia i zabijania. Zakaz zbierania roślin totemicznych. Różne kompromisy w stosunku do tych zakazów. Zakazy kontaktu. Charakter sakralny zwierząt jest mniej wyraźny niż emblematu	111
2. Człowiek. Jego pokrewieństwo ze zwierzęciem totemicznym lub rośliną totemiczną. Różne mity wyjaśniające to pokrewieństwo. Różne części organizmu człowieka: krew, włosy itd. mają różny charakter sakralny. W jaki sposób ten charakter się zmienia zależnie od płci i wieku. Totemizm to nie kult zwierząt lub roślin	116
III. Właściwe wierzenia totemiczne (ciąg dalszy)	123
Kosmologiczny system totemizmu i pojęcie rodzaju	123
1. Klany, fratrie, klasy jako klasyfikacja rzeczy	123
2. Geneza pojęcia rodzaju: pierwsze klasyfikacje rzeczy zapożyczyły ramy od społeczeństwa. Różnice między odczuciem podobieństwa a ideą rodzaju. Dlaczego ma ona społeczny rodowód	126
3. Religijne znaczenie tych klasyfikacji: wszystko, co się zalicza do klanu, ma coś z sakralnej natury totemu. Kosmologiczny system totemizmu. Totemizm jako religia plemienna	129
IV. Właściwe wierzenia totemiczne (zakończenie)	137
Totem indywidualny i totem płci	137
1. Totem indywidualny jako nazwa; jego sakralny charakter. Totem indywidualny jako osobisty emblemat. Związek człowieka z totemem indywidualnym. Związek z totemem zbiorowym	137
2. Totemy grup płci. Podobieństwa i różnice totემów zbiorowych i totემów indywidualnych. Ich plemienny charakter	143
V. Początki wierzeń totemicznych	147
Krytyczny przegląd teorii	147
1. Teorie wywodzące totemizm z religii wcześniejszej: z kultu przodków (Wilken i Tylor); z kultu natury (Jevons). Krytyka tych teorii ..	148

2. Teorie wywodzące totemizm zbiorowy z totemizmu indywidualnego. Pochodzenie, jakie teorie te przypisują totemowi indywidualnemu (Frazer, Boas, Tout). Nieprawdopodobieństwo tych hipotez. Racje dowodu pierwotności totemu zbiorowego	151
3. Ostatnia teoria Frazera: totemizm koncepcyjny i związany z miejscem. Błąd <i>petitio principii</i> , na którym się opiera. Zanegowany zostaje sakralny charakter totemu. Totemizm związany z miejscem nie jest pierwotny	158
4. Teoria Langa: totem byłby tylko nazwą. Ten punkt widzenia utrudnia wyjaśnienie religijnego charakteru praktyk totemicznych	161
5. Wszystkie te teorie wyjaśniają totemizm, opierając się wyłącznie na wcześniejszym pojęciu religii	163
VI. Początki wierzeń totemicznych (ciąg dalszy)	165
Pojęcie pierwiastka totemicznego lub many i idea siły	165
1. Pojęcie siły lub pierwiastka totemicznego. Jego wszechobecność. Jego charakter jednocześnie fizyczny i duchowy	165
2. Analogiczne koncepcje innych społeczności niższych. Bogowie z Samoa. Wakan Sjuksów, orenda Irokezów, mana Melanezyjczyków. Związek tych pojęć z totemizmem. Arunkulta Aruntów	167
3. Pojęcie siły bezosobowej jest logicznym poprzednikiem różnych postaci mitycznych. Niedawne teorie mające wyjaśniać tę uprzedniość	173
4. Pojęcie siły sakralnej to pierwowzór pojęcia siły w ogóle	177
VII. Początki wierzeń totemicznych (zakończenie)	179
Geneza pojęcia pierwiastka totemicznego lub many	179
1. Klan, lecz pojmowany jako twór realny, zasada totemizmu	179
2. Przyczyny ogólne wzniesienia przez społeczeństwo doznań świętości i nadprzyrodzoności. Społeczeństwo jako imperatywna siła moralna: pojęcie autorytetu moralnego. Społeczeństwo jako siła wynosząca jednostkę ponad nią samą. Fakty świadczące, że społeczeństwo kreuje sakralność	180
3. Przyczyny konkretne właściwe społecznościom australijskim. Dwie przemienne fazy życia społeczności: rozproszenie i koncentracja. Ogromna zbiorowa ekscytacja podczas okresów koncentracji. Przykłady. W jaki sposób z owej ekscytacji zrodziła się idea religii. Dlaczego zbiorową siłę wyrażono w postaci totemu: dlatego, że totem jest emblematem klanu. Wyjaśnienie podstawowych wierzeń totemicznych	187
4. Religia nie wynika z bojaźni. Religia wyraża pewną rzeczywistość. Istota jej idealizmu. Ów idealizm jest ogólną cechą mentalności zbiorowej	

rowej. Wyjaśnienie zewnętrżności sił sakralnych w stosunku do sub- stratów. O zasadzie <i>część zastępuje całość</i>	194
5. Pochodzenie pojęcia emblematu: symbolizm koniecznym warunkiem wyobrażeń zbiorowych. Dlaczego klan czerpie emblematy ze świata zwierząt lub roślin	199
6. Skłonność człowieka pierwotnego do łączenia dziedzin i klas, któ- re my rozdzielamy. Źródła tych połączeń. Dlaczego utorowały one drogę wyjaśnieniom nauki. Nie wykluczają one tendencji do roz- różnień i przeciwstawień	203
VIII. Pojęcie duszy	209
1. Analiza idei duszy w społecznościach australijskich	209
2. Geneza tego pojęcia. Doktryna reinkarnacji według Spencera i Gil- lana: implikuje ona, że dusza jest częstką pierwiastka totemicznego. Przegląd faktów dostarczonych przez Strehlowa; potwierdzają one totemiczny charakter duszy	214
3. Powszechność doktryny reinkarnacji. Różne fakty potwierdzają za- proponowaną genezę	223
4. Antyteza duszy i ciała: to, co w niej obiektywne. Związki duszy in- dywidualnej i zbiorowej. Idea duszy nie jest chronologicznie póź- niejsza od idei many	227
5. Hipoteza wyjaśniająca wierzenia w życie wieczne	231
6. Idea duszy i idea osoby: bezosobowe składniki osobowości	234
IX. Pojęcie duchów i bogów	237
1. Różnica między duszą i duchem. Dusze mitycznych przodków są du- chami o określonych funkcjach. Związki między duchem przodka, duszą jednostkową i totemem indywidualnym. Wyjaśnienie i socjo- logiczne znaczenie totemu indywidualnego	237
2. Duchy w magii	243
3. Herosi kulturowi	245
4. Wielcy bogowie. Ich pochodzenie i związki z całością systemu tote- micznego. Ich plemienny i ponadplemienny charakter	247
5. Jedność systemu totemicznego	254

Księga trzecia

GŁÓWNE POSTAWY OBRZĘDOWE

I. Kult negatywny i jego funkcje. Obrzędy ascetyczne	259
1. System zakazów. Zakazy w magii i religii. Zakazy odnoszące się do różnego rodzaju rzeczy świętych. Zakazy dotyczące sacrum i profa-	

num. Te ostatnie leżą u podstaw kultu negatywnego. Zasadnicze typy zakazów; sprowadzenie ich do dwóch zasadniczych typów	259
2. Przestrzeganie zakazów określa religijny stan jednostek. Przypadki, gdy ten efekt jest szczególnie widoczny: praktyki ascetyczne. Religijny efekt cierpienia. Społeczna funkcja ascetyzmu	267
3. Wyjaśnienie systemu zakazów: antagonizm sacrum i profanum, zaraźliwość sacrum	273
4. Przyczyny tej zaraźliwości. Nie można jej wyjaśnić prawami asocjacji idei. Jest ona wynikiem zewnętrżności sił sakralnych w stosunku do ich substratów. Logiczny sens tej właściwości sił sakralnych . . .	277
II. Kult pozytywny	281
A. Składniki ofiary	281
Ceremonia Intichiuma u plemion środkowej Australii. Różne jej formy	281
1. Forma Aruntów. Dwie fazy. Analiza pierwszej: odwiedzanie miejsc świętych, rozsiewanie świętego pyłu, rozlanie krwi itd. w celu zapewnienia reprodukcji gatunku totemicznego	282
2. Druga faza: rytualne spożywanie rośliny totemicznej albo zwierzęcia totemicznego	287
3. Interpretacja całej ceremonii. Istotą drugiego obrzędu jest wspólnota pokarmu. Podstawa tej wspólnoty	289
4. Obrzędy pierwszej fazy to obłacje. Analogie z obłacjami ofiarnymi. A więc Intichiuma zawiera dwa elementy ofiary. Znaczenie tych faktów dla teorii ofiary	293
5. O rzekomym absurdzie obłacji ofiarnych. Jak je tłumaczyć: zależność bytów sakralnych od wyznawców. Wyjaśnienie kręgu, w którym, jak się zdaje, dokonuje się ofiara. Źródła periodyczności obrzędów pozytywnych	296
III. Kult pozytywny (ciąg dalszy)	303
B. Obrzędy mimetyczne i zasada przyczynowości	303
1. Charakter obrzędów mimetycznych. Przykłady ceremonii, w których wykorzystuje się je w celu zapewnienia płodności gatunku	303
2. Opierają się one na zasadzie: <i>podobne tworzy podobne</i> . Rozważenie wyjaśnienia szkoły antropologicznej. Przyczyny naśladowania zwierząt lub roślin. Przyczyny przypisania tym gestom skutków fizycznych. Wiara. W jakim sensie jej podstawą jest doświadczenie. Zasady magii wywodzą się z religii	307
3. Powyższą zasadę uznaje się za jeden z pierwszych przejawów zasady przyczynowości. Jej społeczne uwarunkowania. Idea siły, czyli	

mocy bezosobowej, ma rodowód społeczny. Konieczność osądu przyczynowego wyjaśnia się autorytetem tkwiącym w nakazach społecznych	312
IV. Kult pozytywny (ciąg dalszy)	319
C. Obrzędy przedstawieniowe lub komemoratywne	319
1. Obrzędy przedstawieniowe o skutkach fizycznych. Ich związki z ceremoniami poprzednio opisanymi. Ich oddziaływanie ma sens moralny	320
2. Obrzędy przedstawieniowe pozbawione skutków fizycznych. Umacniają poprzednie rezultaty. Rekreacyjny składnik religii, jego znaczenie i powody istnienia. Pojęcie święta	324
3. Funkcjonalna ambiwalencja różnych rozważanych tu ceremonii, wzajemnie wymiennych. W jaki sposób ta ambiwalencja potwierdza zaproponowaną teorię	330
V. Obrzędy piakularne i ambiwalencja pojęcia sacrum	335
Definicja obrzędu piakularnego	335
1. Żałobne obrzędy pozytywne. Ich opis	335
2. Jak się je tłumaczy. Nie jest to manifestacja prywatnych uczuć. Przypisywanie niegodziwości duszy zmarłego nie może już być ich uzasadnieniem. Wiążą się one z aktualnym stanem umysłu grupy. Analiza tego stanu. W jaki sposób żałoba go kończy. Równoczesne przemiany sposobu pojmowania duszy zmarłego	340
3. Inne obrzędy piakularne: po publicznej żałobie, po niewystarczających zbiorach, w przypadku suszy, zorzy polarnej. Rzadkość tych obrzędów w Australii. Jak można je wyjaśnić	346
4. Dwie postacie sacrum: czyste i nieczyste. Ich przeciwstawienie. Ich pokrewieństwo. Ambiwalencja pojęcia sacrum. Wyjaśnienie tej ambiwalencji. Wszystkie obrzędy wykazują ten sam charakter	350
ZAKOŃCZENIE	
W jakim stopniu można uogólniać uzyskane wyniki	357
1. Religia opiera się na doświadczeniu dobrze uzasadnionym, które jednak nie ma praw szczególnych. Konieczność nauki, by ujęła rzeczywistość leżącą u podstaw tego doświadczenia. Czym jest ta rzeczywistość: to zgromadzenie ludzi. Ludzki sens religii. O wątpliwości, która przeciwstawia sobie społeczeństwo idealne i rzeczywiste. Jak w tej teorii można wyjaśnić indywidualizm i kosmopolityzm religijny	358

2. O tym, co wieczne w religii. O konflikcie między religią i nauką, który tkwi wyłącznie w spekulatywnej funkcji religii. Ponieważ, jak się wydaje, owa funkcja wyznacza powstawanie	366
3. Dlaczego społeczeństwo może być źródłem myślenia logicznego, a więc pojęciowego. Definicja pojęcia: nie mylić z ideą ogólną; charakteryzuje je bezosobowość i przekazywalność. Wywodzi się ze zbiorowości. Tego samego dowodzi analiza jego treści. Wyobrażenia zbiorowe jako pojęcia-typy, w których mają udział jednostki. O zarzucie, według którego wyobrażenia zbiorowe byłyby bezosobowe tylko pod warunkiem, że byłyby prawdziwe. Myślenie pojęciowe jest jednoczesne z ludzkością	370
4. W jaki sposób kategorie wyrażają rzeczy społeczne. Kategoria <i>par excellence</i> jest pojęciem całości, które może podsunąć tylko społeczeństwo. Dlaczego związki wyrażane przez kategorie mogą być uświadamiane jedynie w społeczeństwie. Społeczeństwo nie jest bytem alogicznym. W jaki sposób kategorie zmierzają do oderwania się od określonych grup terytorialnych. Z jednej strony jedność nauki, z drugiej – jedność tego, co moralne i religijne. W jaki sposób społeczeństwo oddaje tę jedność. Wyjaśnienie roli przypisanej społeczeństwu: jego potęga kreacyjna. Oddźwięk socjologii w naukach o człowieku	376
Bibliografia	383
Indeks nazwisk	397